

Utopijska svijest kao ljudska potreba

MIRJANA OKLOBDŽIJA

Institut za migracije
i narodnosti, Zagreb

UDK: 159.922

141.81

Izvorni znanstveni rad
primljeno: 16. 12. 1990.

U ovom radu analizira se odnos realnosti i utopije i funkcija utopijske svijesti u životima ljudi i historijskom razvoju. U tom kontekstu kreće se od pojma slobode, pokušaja sistematizacije granica (u čovjeku i oko njega) te analize mašte i njenog odnosa prema utopiji (ali i prema granicama i slobodi). Značaj utopijske svijesti nalazi se ne samo u želji za promjenom budućeg, već i sadašnjeg u smislu promjene načina života, nalaženja novih istina, dubljih saznanja i otvorenije pozicije prema realnom, ali i prema mogućem. Autorica smatra da tako postavljen pojam utopije dobiva ulogu korektora realnosti, jer svako traganje za idealom mijenja dato i kada do realizacije ideala ne dode.

*»Kada utopijske oaze presuše, širi se pustinja banalnosti i bespomoćnosti.«
(J. Habermas)*

Zašto nestanak oaza utopije uzrokuje širenje pustinje banalnosti i bespomoćnosti? Zato što istinski ljudski život ne može prosperirati bez plodnog tla koje mu takva oaza pruža. Jer čovjek kao stvaralačko biće mora stalno pomicati granice u sebi i oko sebe, mora tražiti novo, otkrivati nepoznato, kreirati druge svjetove. Svijet koji nas okružuje nije, nažalost, teško imenovati pustinjom banalnosti i bespomoćnosti. Ali upravo od te pustinje koju zovemo realnošću kreće put k utopiji, bila ona zamišljena kao zaboravljena ili još nedosegnuta točka u vremenu i prostoru, izgubljeni zavičaj ili dom koji tek treba naći.

Realnost pokriva tri nivoa: nivo fizike, kemije i biologije, nivo psihologije gdje nalazimo strahove, nadu, impulse, subjektivna iskustva (svjesna, nesvjesna i podsvesna), te nivo na kojemu su vidljivi proizvodi ljudskog uma (umjetnost, etika, socijalne institucije, znanstvene teorije). Sva ta tri nivoa kreiraju stvarnost, određuju njene granice kao i granice svakog ljudskog života. (7) Bez obzira na trenutak historije i sve specifičnosti i različitosti ljudskih kultura, kako prošle tako i ova realnost kojoj smo svjedoci, uporno pokazuju kontinuitet u svemu što se može nazvati njenim negativnim aspektima. Agresija, destruktivnost, eksploatacija, dominacija, ksenofobija, bezumlje, nepravda, netolerancija, nerazumijevanje, sebičnost, kukavičluk... ne određuju svakog pojedinca i svaku epohu ravnomjerno, ali njihovo neugroženo mjesto konstanti i često bitnih karakteristika ljudske prošlosti i sadašnjosti (vrlo vjerojatno i budućnosti) dokazni su materijal onih koji tvrde da razvoj tehnologije nije praćen proporcionalnim razvojem njenih stvaralaca. Drugim riječima, pračovjek je živio u jednostavnoj strukturiranoj zajednici i imao samo kamenu sjekiru, a ne stotine tisuća različitih vrsta oružja kao njegov potomak u komplicirano strukturiranom društvu dvadesetog stoljeća, ali osnovni modeli ponašanja vrlo su se malo promijenili. To ne bi trebalo čuditi ako je ljudska priroda manje plemenita no što bismo voljeli priznati, a što je vrlo vjerojatno. U svakom slučaju, kako s obzirom na realnost tako i s obzirom na ljudsku prirodu, moguće je imati pesimističku, defetističku ili optimističku poziciju, a s obzirom na svoju ulogu u svijetu moguće je biti podanik i promatrač ili subjekt i kritičar, prihvatiti stvarnost ili je pokušati promijeniti. Oni koji njeguju utopijsku svijest moraju biti kritičari postojećeg i optimisti što se tiče sutrašnjeg. Oni, poput Petera Ackroyda, smatraju

da je stvarnost »izmišljotina nemaštovitih ljudi« i biraju put traganja za svijetom koji bi, proizašao iz mašte, ostavljao upravo njoj mjesto dežurnog korektora i stalnog arbitra svake realnosti. Utopisti su (kao i anarhisti s kojima ih kritičari najčešće uspoređuju) »fanatici slobode« (2) pa je potrebno krenuti upravo od slobode, ne zaboravljajući na granice, da bi se pomoću mašte vratilo utopiji.

Sloboda

Kada bi realnost bila određena isključivo uzročno-posljedično, sloboda ne bi bila moguća. Ali naš svijet, kako kaže Popper, karakterizira i uzročnost i vjerojatnost i otvorenost. (7:107) U dimenzijama otvorenosti prostori su slobode, a u kontekstu ove teme prije svega mislim na socijalne okolnosti koje slobodu određuju. Naravno, idealno-tipski gledajući, apsolutne slobode u realnosti nema (i kad govorimo samo o sociokulturnom planu) jer i otvorenost koju smo spomenuli kao njen životni prostor ipak negdje dodiruje granice uzročnosti i slučaja. Ali samo u toj otvorenosti možemo tražiti slobodu izbora i samoodređenja pojedinca. Ako apsolutna sloboda i nije moguća, neupitno je da joj može pripadati daleko više životnog prostora no što je i danas slučaj.

Sloboda ne može biti poklon, njoj prethodi svijest o granicama i prinudi, te odluka i želja za oslobođenjem. Slobodan je moguće biti samo u odnosu prema onome što nam slobodu ograničava ili oduzima. Prema tome, svijest o stanju i odnosima prethodi trenutku opredjeljenja za akciju. Slobodu svatko za sebe mora izboriti u svijetu koji je još uvijek ograničen prinudom koja je u većoj ili manjoj mjeri neizbježna za funkcioniranje socijalnih sustava koji su nam poznati. No, prinuda ne spada u nepromjenljive kategorije koje su izvan dosega ljudske intervencije (kao što su neke vezane uz biološku uvjetovanost ljudske vrste, o čemu će kasnije biti riječi). Dakle, na socijalnom nivou moguća je akcija, širenje prostora slobode i stvaranje drugačijih modela, odnosa čija je »čvrsta točka« respektiranje prava drugih, neugrožavanje njihove jednake slobode. (2:20) U takvom okviru sloboda drugih nije ograničenje naše, ona je preduvjet umnažanja slobode koja i našu vlastitu obogaćuje. (1)

Postoji čitav niz definicija slobode, a njihov sadržaj zavisi o svjetonazoru autora i perspektivi iz koje kreće u analizu. U socijalnoj teoriji ona nije isključivo, ali je često vezana uz dimenziju političkog. To ne znači da su manje važni, na primjer, faktori kulture i tradicije, ali su i oni u zavisnosti upravo od načina na koji vlast, sustav, ideologija, ograničavaju ili ohrabruju slobodu. (Tu je vezu najlakše objasniti ako se za primjer uzme patrijarhalni tip kulture i autoritarni tip državnog ustrojstva, kao dominantnih pojavnih oblika, o čemu je mnogo pisano.) Bez obzira koja je ideologija vladajuća u političkom sustavu neke države, prisutna je i autoritarnost; s jedne strane postoji vlast/vlastodržci a s druge su podanici. Granice dopuštenog, jednostavnije rečeno način života, prvi propisuju drugima, dajući im tako i koordinate slobode. Sloboda izbora nije (ili je rijetko) u rukama pojedinca. On je tek treba izboriti da bi (govoreći u terminima ideala) imao mogućnost nezavisnog djelovanja koje ne ograničava nikakva (socijalna) naddeterminacija. Sloboda pojedinca preduvjet je slobodnog društva.

Svatko tko traži slobodu teži za situacijom u kojoj će se njime sve manje i manje vladati, da bi na kraju ta, njemu izvanjska vlast potpuno nestala. (7) Nije stoga slučajno da su upravo anarhisti, koji svaku vlast smatraju suvišnom, uzeli tako postavljen pojam slobode za središnje mjesto svoje teorije. Smatrajući da osnova društvene organizacije pretpostavlja slobodan dogovor slobodnih ljudi, oni odbacuju svaki oblik artifičijelnog autoriteta i prinude koja bitno određuje hijerarhijski strukturirana (dakle sva) društva.

Prinuda ne određuje samo političku dimenziju ljudskog života. Ona postavlja granice svemu što Popper smiješta na spomenuti, treći nivo realnosti, tj. na onaj na kojemu su proizvodi

ljudskog uma, između ostalog socijalne institucije, etika i umjetnost. Govoreći o umjetnosti na kongresu književnika u Pragu 1967. godine Milan Kundera je rekao: »Naravno da svaka sloboda ima svoje granice, date već i mjerom suvremenih znanja, obrazovanjem, predrasudama i slično. Samo što se ipak nijedno novo i progresivno razdoblje nije definiralo samo svojim ograničenjima! Renesansa se sama nije definirala ograničavajućom naivnošću svog racionalizma (koja je postala očita tek uslijed historijske distance), već racionalističkim prevazilaženjem dotadašnjih ograničenja. Romantizam je sebe samog definirao prevazilaženjem granica klasičističkih kanona i novim sadržajima koje je iza tih granica mogao osvojiti... Samo što je kod nas još i danas veća vrlina čuvati granice nego prevazilaziti ih. Najrazličitije momentalne društveno-političke okolnosti trebaju opravdati različita ograničavanja duhovnih sloboda. Ali velika politika je ona koja nadređuje epohalne interese momentalnim interesima.«

Granice

Granice su prisutne u sustavu mišljenja, dosezima spoznaje viđenju svijeta i realnim životima ljudi. Određuje ih nekoliko osnovnih grupa faktora:

- a) prirodni zakoni,
- b) biološko ustrojstvo čovjeka,
- c) umne sposobnosti pojedinca (tip i nivo inteligencije),
- d) tip i nivo odgoja i obrazovanja,
- e) mjesto na društvenoj ljestvici,
- f) politička vlast, ideološki sustavi,
- g) kultura i religijski svjetonazor.

Pojavni oblici granica okružuju čitav ljudski život, a njihove kombinacije koje u nekom izdvojenom trenutku određuju realnost pojedinca stvaraju kompliciranu, neponovljivu mrežu iz koje se želje, namjere i mašta pokušavaju osloboditi. Granice se mogu dijeliti i na druge načine, na primjer na vidljive i nevidljive. Vidljive stvaraju prirodni zakoni (granice mora i kopna), biološko ustrojstvo čovjeka (granice života i smrti), kao i politička sfera (granice država, zakonodavstvo koje određuje granice dozvoljenog i zabranjenog itd.). Nevidljive su posljedica djelovanja raznih faktora ili njihovih kombinacija i teško ih je precizno locirati. One su mobilne, variraju od kulture do kulture, od pojedinca do pojedinca, od jednog do drugog trenutka historije. One predstavljaju dvostruki problem; nije ih moguće jednostavno vidjeti i znati da li ih se može savladati. Potrebno ih je prvo otkriti, locirati, shvatiti. Neke od tih, nevidljivih, su granice spoznaje i mistike, nauke i praznovjerja, dogme i hereze, realnog i irealnog, poznatog i nepoznatog, svjesnog i nesvjesnog, jave i sna, mogućeg i nemogućeg, tolerancije i odbijanja, izdržljivosti i pobune, slobode i neslobode, »nas« i »njih«, radosti i patnje, ljubavi i mržnje, hrabrosti i straha... Predstavlja teškoću već i sam pokušaj izrade popisa, a što je tek uvod za djelovanje. No, ipak je moguće upoznati i pomaknuti neke granice, te respektirajući slobodu (u nekim segmentima ostvarenu, u mnogim drugim tek potencijalnu) i vlastitu i drugih, te koristeći maštu tražiti dalje.

U knjizi »Miris Čovjeka« Vitomil Zupan kaže: »Vidim zatvorene granice ovoga svijeta, granice zemalja, država. Iza sivih pročelja palača zatvorene su njihove vlade. Umjetnost je zatvorena u muzeje i galerije; znanost u institute i laboratorije, djeca su zatvorena u škole i stambene blokove; sportaši u gimnastičke dvorane i stadione; bolesnici u bolnice, sanatorije i klinike—isto je tako zatvoreno osoblje u bijelom, čuvari bolesnika; starci su zatvoreni u domove za starce; roditelje u rodilišta, ludaci u ludnice, vojnici u vojarnje i logore, trgovci u trgovine, vozači kamiona u svoje kabine; čak su i mrtvaci zatvoreni u groblja; životinje u staje; divljač

u rezervate. Zatvorene zone, zabranjena područja, visoke žičane ograde, zidine, straže, vratari, pregledi, propusnice, putni listovi, carinski pregledi, lov na ljude; granice blokova država, željezne zavjese, zatvoreni prolazi; privatno vlasništvo, prolaz zabranjen; pozor, visoki napon, opasno po život. I onda kaže naivni zatvorenik dok gleda u zatvorenički zid: s one strane je sloboda.« Taj je zatvorenik bar donekle ipak u pravu. Ono što ga čini još neslobodnijim od ljudi s one strane zida su jedna zaključana vrata čiji mu ključ nije dostupan. Prolaz kroz ta vrata osvajanje je jednog dijela slobode samim činom jednog koraka. Daljnje osvajanje slobode ili bespogovorno pristajanje na navedene i mnoge druge granice je ipak i stvar izbora. Imati mogućnost izbora početak je slobode.

Čitav svijet poprište je premiještanja, ukrštanja i pokušaja prelaženja granica. Historijski razvoj usporedan je upravo s uspješnim prolaženjem nekih. Stoga je moguće zaključiti da je nemirenje sa granicama zadatak čovjeka kao stvaralačkog bića, isto kao i pobuna, kreacija, traženje utopije. »Svaka data granica, svako životu postavljeno ograničenje mora biti razoreno i prijedeno. Čovjek, kao i svako razvijeno živo biće, usvaja određene oblike ponašanja, u aktivnoj interakciji, ali u cilju daljnjega razvitka teži prevladavanju i nadilaženju stečenih oblika ponašanja.« (9:131)

Mašta

Zbilja koju stvaramo, koja nas stvara i unutar koje stvaramo sami sebe uvjetovana je i nagonima i kulturom. Nagoni određuju urođeno ponašanje, a kultura stečeno, te pošto nagone ne možemo mijenjati po vlastitom nahodanju (možemo ih samo pokušati kontrolirati), prostor izbora, promjene i novoga trebamo tražiti u domeni kulture (kao načina društvene proizvodnje života). »Osnovna je kategorija nagona **realno**, dok je osnovna kategorija kulture **virtualno ili moguće**. Zato nagon teži stabilizaciji vanjskoga svijeta i odnosa s vanjskim svijetom.. dok kulturno ponašanje teži promjeni, preobrazbi, revoluciji.« (9:82) Pojednostavljeno rečeno, nagoni su odgovorni za konzervativno, a kultura za radikalno ponašanje, ono koje prelaženjem granica teži slobodi i utopiji. I tu nalazimo znatiželju, maštu i vizije. Osnovna funkcija mašte je otvaranje prema novim iskustvima; procesi koje ona pokreće oslobađaju životne reakcije ljudske psihe, ne samo odvrćući pažnju od poznatog, datog već i brišući kontraproduktivne tragove iskustva. Znatiželja i avantura, kao povod i rezultat mašte, često su jači od potreba za sigurnošću poznatog i za mirnim životom bez promjena. Od tuda izrasta i utopijska svijest kao ljudska potreba koju je moguće ušutkati samo prisilom (vlastitom ili izvanjskom). »Znatiželja je poriv da se dozna nešto što se još ne zna, što još nije videno, što stoji sakriveno i može postati novo.« (9:91) Tako znatiželja, mašta i utopijska svijest dobivaju mjesto pokretača ljudskog napretka u svakom smislu.

Maštu možemo opisati na dva osnovna načina: 1) kao sposobnost da stvaramo slike, te 2) kao sposobnost da slike kombiniramo u vizije ili nizove koji imitiraju prirodne činjenice (u čemu je bit »novatorske imaginacije«). Psiholozi su proveli čitav niz istraživanja na tu temu, pokušavajući odgovoriti na pitanje o porijeklu, funkciji i dosezima mašte. Posebno (i ne slučajno) su poznata ona istraživanja koja se bave dječjom maštom i dječjim stvaralaštvom. Upravo u prirodni dječjeg stvaralaštva najtransparentnije se pokazuje »...koliko je mašta još u službi života, istodobno subjektivnoga i objektivnoga, kao što je priroda dječje igre, i kako se postupno gubi u procesu socijalizacije potiskujući spontano, nepredviđeno, afektivno, nagonsko, mitološko i simboličko u ime jedne racionalne i tehničke kulture.« (9:98) Djeci je dopušteno da (do neke dobne granice i do neke mjere) budu znatiželjna i spontana, da se igraju maštom, slušaju impulse i stvaraju svoje svjetove. Odraslima je kroz socijalizaciju nametnuto obuzdavanje takvih potreba. Na primjer, poznato je da voda kao kolijevka života predstavlja neodoljivo

privlačan medij za sva živa bića. Zato je moguće zamisliti dijete koje, odjeveno, ulazi u fontanu slijedeći jedino vlastitu želju. Ono time ne stvara ništa novo, ali osvaja svoj prostor slobode u tom trenutku. No istim korakom i gubi slobodu jer ga čeka kazna, socijalizacijski primjerena činu. Kada slijedeći put to dijete osjeti isti impuls ono ga neće poslušati. U vodi (ili u slobodi) je bivanje ugodno ali zabranjeno, pa će dijete vjerojatno ostati sjediti uz njen rub, već svjesno da će trenutačna tuga proći, a da je kazna izbjegnuta. Tako mora krenuti k svijetu odraslih koji gotovo nikada ne ulaze u fontanu odjeveni jer izbjegavaju kaznu.

Dok je prosječno dijete, govoreći u terminima prije spomenute podjele na nagone i kulturu, radikalno biće, dotle je prosječna odrasla osoba konzervativna. Tek oni pripadnici »ozbiljnog« svijeta odraslih koji su se uspjeli oduprijeti bar ponekom dijelu socijalizacijskog ukalupljanja u normu, zadržavaju dio slobode inače rezerviranu samo za djecu. Takvi ljudi ulaze ponekad u fontane. Oni su malobrojni, a još su malobrojniji oni koji skupe hrabrosti za takav korak i u prisutnosti svjedoka. Ali su važniji no što njihov broj kazuje, jer jedino oni čuvaju od zaborava ono što još ne postoji.

Diskusije o drugačijem modelu socijalizacije i alternativnim tipovima obrazovanja traju i kroz njih se pokušava preispitati što treba promijeniti da bi ljudi odrastali slobodniji, a ipak sposobni za uspješno funkcioniranje u zajednici s drugima. (Vidi tekst V. Teršelić u ovom broju.)

Govoreći o mašti Rudi Supek kaže: »Mašta je oruđe života kojim se on održava u svojoj potencijalnosti, u mogućnostima i stvaralačkim tendencijama.« (9:305) Tako shvaćena mašta nije samo pokretač napretka vrste već i svakog pojedinačnog života koji se može nazvati ljudskim, dakle onim kome nije dovoljno zadovoljavanje primarnih životnih potreba. Zadovoljavanje sekundarnih potreba razlikuje ljudsku od svih ostalih vrsta živih bića, a uloga mašte u tom procesu od presudnog je značenja. »Mašta otvara ljudskoj misli put prema beskonačnosti prostora i vječnosti vremena, ali istodobno i pad u bezdane nespješnoga i organski bespojmovnoga. Ona istodobno otvara dimenzije naše egzistencije i zatvara oblike našega ponašanja. Ona nas sučeljava s krajnostima doživljavanja i bivstvovanja uopće: sa životom i smrću, s mudrošću i ludilom, sa strašću i ravnodušnošću, smislom i besmisлом. Ona stalno vodi uobličenu nesvjesnih i nedorečenih poriva i emocija i stalno razara sve gotove oblike i savršenosti. Ona nosi u sebi tajnu platonskih 'idealnih tipova' i nemir heraklitovskog 'sve teče'. Ona je spinocističko dvojstvo *naturae* i *naturae naturans*.« (9:132)

Utopija

I utopijska svijest priznaje neke granice, prije svega onu između *ostvarenog* i *neostvarenog*. Njen svijet počinje tamo gdje realnost prestaje, na rubu postojećeg, u prostorima ideala. To ne znači (kao što bi na prvi pogled moglo izgledati s obzirom na pristup utopijskoj svijesti u ovom radu) da se utopiju može odrediti samo pozitivnim terminima. Da bi bilo jasnije što podrazumijevam pod pojmom negativne utopije, može poslužiti primjer sličnih diskusija o funkciji mašte. Govoreći o premašti antropolog Gehlen kaže da je to »životni poriv razvitka prema višim oblicima... ona bi odgovarala platonističkoj ideji ostvarenja života u skladu s idealnim tipovima koje nosimo u sebi kao 'sjećanje' ili kao 'slutnju' o višoj stvarnosti.« (9:67) U ovom pristupu naglasak nalazimo na onome što Gehlen smatra 'višim', što transcendirira postojeće po pozitivnoj osi. Kritizirajući takvo obrazloženje pojma, Rudi Supek ukazuje na drugu stranu medalje, ništa manje značajnu za razumijevanje sadržaja premašte. On smatra da Gehlenova teorija nije uvjerljiva ni tada kada se odnosi samo na maštu u službi umjetnosti. To obrazlaže činjenicom da su u umjetnosti »odavno uvedene kategorije ružnoga... ili jednostavno čudovišnoga i interesantnoga..., pa je umjetnost isto toliko razaranje 'idealnih' oblika kao i

njihovo stvaranje.« (9:67) Isto pojašnjenje moguće je uvesti i u određenje utopije, ali to neće biti detaljnije elaborirano jer izlazi izvan okvira ovoga rada, a ne dovodi u pitanje položaj utopije kao ljudske potrebe kako je ovdje prezentirano. Još jedna napomena u ovom kontekstu; i u slučajevima kada objektivna kritika ne može nekom utopijskom projektu pridodati attribute negativnosti, manje dobronamjerna kritika je bez dvoumljenja svrstava u negativne pojave. Nerijetko se utopijski (kao i anarhistički) oblik svijesti projicira na mjesto rezervirano za heretičke misli, tamo gdje je nastojanje »sve što je od postojećega Sveta i u postojećem 'egzistencijalnom sklopu' nepriznato, odbačeno i neshvaćeno.« (10:5) No pošto je ambicija ovog rada pokazati značaj funkcije utopije (slično kao što bi se moglo prikazati značaj hereze) u širem kontekstu zbilje i mogućnosti ljudske vrste, to neozbiljne ocjene iz perspektive zaljubljenika u *status quo* neće biti problematizirane. Njih je i tako uvijek i svugdje lako pronaći.

Već je ukazano na marginalni položaj utopijskog mišljenja u socijalnoj zbilji. To je negativna činjenica, ali ona ne dovodi u pitanje utopiju nego takvu zbilju. »Nastajući na rubu postojećeg, utopija vrši njegovu radikalnu demontažu, prizivajući svijet konačno ukinutih povijesno-egzistencijalnih protuslovlja.« (8:70)* Ne može se izbjeći spomenuti još jednu važnu raspravu na ovu temu. Dok kritičari utopije klimavim argumentima proglašavaju nemogućim sve čega još nema (pa i ono što je bilo ali je zaboravljeno ili njima nepoznato), ozbiljni teoretičari uvode u diskusiju distinkciju između utopijskog i utopističkog (prema Blochu 'konkretne' i 'apstraktne' utopije). (Vidi tekst K. Korenčić u ovom broju.) O tome je govorio i Marcuse, smatrajući neostvarivim samo ono što se neupitno suprotstavlja znanstvenim zakonima. »Projekt se nekog društvenog obrata može smatrati neozbiljivim jer protuslovi određenim utvrđenim znanstvenim zakonima, fizikalnim zakonima itd, na primjer prastara ideja vječne mladosti čovjeka, ili ideja povratka k jednom predmnijevanom zlatnom dobu.« (6:10) Neke granice ljudska bića ne mogu savladati, o čemu je prije bilo govora, ali to ne mijenja funkciju utopijske svijesti. Njen značaj je negdje drugdje—tamo gdje nije važna isključivo želja za drugačijom budućnošću, već prije svega sadašnjost u smislu promjene načina života, nalaženja novih istina, dubljih saznanja, i još neiskušane, otvorenije pozicije prema realnom, ali i prema mogućem. Tako postavljen pojam utopije dobiva ulogu korektora realnosti, jer svako traganje za idealom mijenja dato i kada do realizacije ideala ne dođe. Bez težnje za slobodom, njegovanje mašte i utopijske svijesti, te pokušaja odmicanja ili prelaska granica perspektive se zatvaraju, traganje za smislom gubi se u osjećaju besmisla, a energije koje stvara nada i koje joj, u isto vrijeme, omogućavaju život, nestaju. Nada pretpostavlja i zahtijeva pogled unaprijed i u dubinu vlastitog bića, a ne onaj unazad, u prazno ili do površine. Isto je neophodno i utopijskoj svijesti.

Umjesto zaključka, još nekoliko redova iz pera književnika, jer književnost ne priznaje granice koje akademske norme propisuju, pa mnogo lakše i inspirativnije dodiruje riječima prostore važne i za ovu temu—one između domišljenog i tek slučenog. U »Tvrđavi« Meša Selimović kaže: »Ako proroci razočaraju, snovi tamne. Proroci treba da umru prije nego što išta ostvare. Dovoljno je što su još jednom razgorjeli staru nadu. Zašto da je gase djelom koje razočarava? Možda treba da prođe neko dugo vrijeme da se u dušama nakupi dosta te neokaljane ljepote, pa da ljudi, očišćeni, ostvare prastari san.« Da savladaju pustinju banalnosti i bespomoćnosti.

*Osim ovdje citiranih tekstova Lj. Tadića i K. Prohića treba spomenuti i ostale autore koji su na našu temu pisali u broju pod nazivom »Utopija i anarhija« časopisa *Filesofija* broj 2/3 1971. godine. To su T. Indić, M. Ekmečić, R. Muminović, G. Cerrito, E. Bloch, J. Revai i Z. Kučinar. Također, časopis *Praxis* 1/2 1972. objavio je temat »Utopija i realnost« gdje su prezentirani tekstovi sa Korčulanske ljetne škole 1971. godine. Autori su: R. Supek, M. Kangrga, M. Đurić, K. H. Volkmann-Schluck, R. Berlinger, R. Muminović, D. Jähning, P. Piccone, D. Stoianovici, H. Burger, T. Indić, D. Guérin, E. Paci, I. Kuvačić, R. Jungk, H-D. Bahr, V. L. Allen, I. Maksimović, H. Fleischer, Ž. D. Denić, R. Kragalott, S. Shibata, Z. Pešić-Golubović, B. Gojković, O. Chetan, Ž. Puhovski, Ž. Falout, M. Jilek, N. Bellu i V. Madarević. Tekstovi u ovom broju razvrstani su u tri podteme: »Od utopije do ideologije«, »Anarhija, budućnost, revolucija« i »Kultura, etika, demokracija«.

BIBLIOGRAFIJA

1. Bakunjin, Mihail. **Država i sloboda**. Globus, Zagreb, 1979.
2. Bertolo, Amedeo. **I fanatici della liberta**. Referat podnesen na seminaru »Sloboda, slobode i slobodari« održanom 2/3 XII 1989. godine u Milanu u organizaciji Centro Studi Libertari.
3. Bloch, Ernst. **Princip nada**. Naprijed, Zagreb, 1981.
4. Habermas, Jurgen. »Nova nepreglednost«, u knjizi **Obnova utopijskih energija**. IICSSO, Beograd, 1987.
5. Manhajm, Karl. **Ideologija i utopija**. Nolit, Beograd, 1968.
6. Marcuse, Herbert. **Kraj utopije, esej o oslobođenju**. Stvarnost, Zagreb, 1972.
7. Popper, Karl. »K'Indeterminisme n'est pas suffisant« u knjizi **L'Univers یرهسلو**, Hermann, Paris, 1984.
8. Prohić, Kasim. »Tiranija ideje ili priziv budnosti«. **Filesofija**. Beograd, 2/3 1971, str. 67—73.
9. Supek, Rudi. **Mašta**. Liber, Zagreb, 1979.
10. Tadić, Ljubomir. »Stvarnost, utopija i anarhija«. **Filesofija**. Beograd, 2/3 1971, str. 5—7.

THE UTOPIAN THOUGHT AS A HUMAN NEED

MIRJANA OKLOBDŽIJA

Institute for Migration and Nationality, Zagreb

This paper analyses the relationship between the reality and Utopia, as well as the function of the Utopian thought in the lives of people and in historical development. In this context, we are starting from the concept of freedom, the attempt to systematise limitations — within the man and around him — and an analysis of imagination, as well as its relation to Utopia, to the limitation and to freedom. The importance of the Utopian thought is found not only in the desire to change the future, but also in the desire to change the present, in the sense of changing a way of life, finding new truths, deeper knowledge and a more open position towards the reality, but also towards the possibility. The author thinks that the concept of Utopia presented this way, takes upon itself the role of a corrector of reality, because every search for the ideal changes the given conditions, even if the ideal is not reached.